

Χρήστος Π. Μπαλόγλου

Το πρόγραμμα δημοσιονομικής και κοινωνικής πολιτικής του Αριστοτέλη (Συμβολή στην οικονομική σκέψη και πρακτική των μέσων του 4ου αιώνα π.χ.) εκδ. Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα, 1998, σελ. 100.

Το πρόβλημα που ταλανίζει τις ελληνικές πόλεις των μέσων του 4ου π.Χ. αιώνα είναι ο ανταγωνισμός μεταξύ πλουσίων και πτωχών, ο οποίος κινεί τις πολιτικές «στάσεις» και δημιουργεί κοινωνική πόλωση. Ο ανταγωνισμός όμως αυτός είναι απότοκος της μη δίκαιης διανομής του πλούτου. Για τον λόγο αυτό οι στοχαστές του 4ου αιώνα ασχολούνται έντονα με το πρόβλημα αυτό και προβάλλουν λύσεις που κατά τη γνώμη τους θεωρούνται οι πλέον ενδεδειγμένες για την επίλυσή του.

Ο συγγραφέας αναδεικνύει τις προτάσεις του Αριστοτέλους μέσα από την προβληματική των αντιστοιχών προτάσεων των προγενεστέρων στοχαστών. Πράγματι, ο στρατιωτικός συγγραφέας Αινείας ο Στυμφάλιος, συγγραφέας δημοσιονομικής πραγματείας με τίτλο «*Ποριστική Βίβλος*», θεωρεί ως σημαντικό μέτρο οικονομικής πολιτικής την παραγραφή των χρεών και την ανακούφιση των απόρων (σελ. 17-21). Ο συγγραφέας αναγνωρίζει τη συμβολή αυτή του Αινεία και τον εισάγει με τον τρόπο αυτό στην οικονομι-

κή φιλολογία. Ο Ισοκράτης στα έργα του «*Περί Ειρήνης*» και «*Αεροπαγτικός*» και ο Ξενοφών στην πραγματεία του «*Πόροι ή Περί Προσόδων*» ασχολούνται διεξοδικά με τα δημοσιονομικά προβλήματα της Αθήνας και προτείνουν συγκεκριμένα μέτρα για την επίλυσή τους (σελ. 23-31 και 33-37). Είναι εμφανές, ότι οι Αθηναίοι στοχαστές θα επηρεάσουν τον Αριστοτέλη, όπως εύστοχα δείχνει ο Μπαλόγλου. Ο Σταγειρίτης θα υιοθετήσει τις σκέψεις του Ξενοφώντος αναφορικά με την ορθή γνώση των δημοσιονομικών θεμάτων από το ρήτορα της πόλεως-πολιτείας (ο συγγραφέας με εύστοχο και παραστατικό τρόπο παρουσιάζει την σχέση των «*Απομνημονευμάτων*» και της «*Ρητορικής*» (σελ. 49) και θα προτείνει μια αναδιανεμητική πολιτική υπέρ των ανέργων με την ενίσχυσή τους από τους πλουσίους, –με την αποκλειστική ευθύνη των αρχών της πόλεως-πολιτείας–, για τη δημιουργία μιας εμπορικής ή γεωργικής επιχειρήσεως (σελ. 50-52). Ο συγγραφέας αναλύει διεξοδικά το κεφάλαιο Ζ, 5 των «*Πο-*

λιτικών», όπου προβάλλεται η πρόταση του Αριστοτέλους μέσα στο πλαίσιο της οικονομικής συγκυρίας της Αθήνας και με γνώμονα την εμπειρία και από άλλες πόλεις. Η πρόταση του Αριστοτέλη είναι κατάλληλα πλαισιωμένη από τις ιδέες του για το ιδιοκτησιακό καθεστώς, –θεσμός ιδιοκτησίας και κοινοχρηστίας–, (σελ.

55-60) και για το πληθυσμιακό ζήτημα (σελ. 73-77).

Στο τέλος κάθε κεφαλαίου υπάρχει εμπεριστατωμένη βιβλιογραφία, ενώ χρηστικά ευρητήρια (σελ. 97-100) κατακλείουν την καλαίσθητη και επιστημονικά τεκμηριωμένη αυτή μελέτη.

Γεώργιος Πολυχρονόπουλος

James Brown (επιμέλεια)

Arms Control Issues for the Twenty-First Century,
Sandia National Laboratories, Albuquerque,
New Mexico, 1998, σελ. 333.

Το τελευταίο βιβλίο που επιμελείται ο Ελληνικής Καταγωγής Καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, James Brown, καταπιάνεται με το ουσιαστικό για την ανθρωπότητα θέμα του ελέγχου των εξοπλισμών, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και καθώς μαινόνται αρκετές τοπικές συγκρούσεις με διεθνείς πολλές φορές διαστάσεις.

Η παράταση τοπικών πολεμικών συγκρούσεων κάνει επιτακτική την ανάγκη για πολυμερείς συμφωνίες ελέγχου των εξοπλισμών με τη χρήση μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης και επιτόπιες επιθεωρήσεις υποτιθέμενων βάσεων πυρηνικών ή και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής.

Τα θέματα αυτά εξετάζονται σε βάθος και με αρκετή λεπτομέρεια και ακρίβεια στα δεκαεφτά επιστημονικά άρθρα τα οποία περιλαμβάνονται στον παρόντα τό-

μο και τα οποία παρουσιάστηκαν στο έβδομο συνέδριο διεθνούς ελέγχου των εξοπλισμών του Απριλίου 1997, κάτω από την αιγίδα του Συλλογικού Κέντρου Παρατηρητών των Εθνικών Εργαστηρίων Sandia στο Albuquerque New Mexico των Η.Π.Α. Σημειώνουμε ότι ο Δρ. James Brown που επιμελείται τον τόμο, είναι ιδρυτικό μέλος της συνεδριακής έδρας ελέγχου εξοπλισμών και μέλος της επιτροπής του Συλλογικού Κέντρου Παρατηρητών των Εθνικών Εργαστηρίων Sandia που προαναφέραμε.

Ο τόμος χωρίζεται σε έξι θεματικά μέρη καθένα από τα οποία εξετάζει και από μια διαφορετική πτυχή του ευρύτερου προβλήματος του ελέγχου των εξοπλισμών στη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο την οποία διέρχεται η ανθρωπότητα.

Το πρώτο μέρος έχει σαν θέμα του τις προοπτικές του ελέγχου των εξοπλισμών σε σχέση με τη λεγόμενη «νέα τάξη πραγμάτων», και περιλαμβάνει δύο παρουσιάσεις. Η μία του πρέσβυ Maynard Glitman συμπεραίνει ότι η θεμελιακή αξία μιας συμφωνίας για τον έλεγχο των εξοπλισμών εξαρτάται από το πολιτικό κλίμα μέσα στο οποίο λαβαίνουν χώρα οι συνομιλίες, ενώ αναγνωρίζει ότι το ψυχροπολεμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο είχαν διεξαχθεί ανάλογες συνομιλίες για περίπου μισό αιώνα, παρείχε παρά τους κινδύνους μια σχετική διπλωματική άνεση αφού υπήρχαν κάποιες σταθερές στο διεθνές σύστημα οι οποίες βέβαια δεν υπάρχουν πια αφού διαλύεται η πρώην Σοβιετική Ένωση.

Η άλλη παρουσίαση, πάντα στο πρώτο μέρος, είναι αυτή του πρέσβυ Thomas Graham ο οποίος κάνει μια ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη της στρατιωτικής τεχνολογίας, από τον Ιούλιο του 1945 όταν οι Ηνωμένες Πολιτείες δοκίμασαν με επιτυχία την πρώτη ατομική βόμβα μέχρι σήμερα που η ανθρωπότητα προχώρησε σε τέτοιο βαθμό τη στρατιωτική τεχνολογία ώστε να έχει διασφαλίσει την ίδια του την ολοκληρωτική καταστροφή.

Ο Graham συμπεραίνει ότι η ανάγκη για συνομιλίες ελέγχου των εξοπλισμών είναι εξίσου επιτακτική με την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, όπως αναγνωρίζει ότι η διαδικασία σήμερα είναι μια μακρόσυρτη, αργή, και ανηφορική προσπάθεια, η οποία όμως, ε-

φόσον ευοδωθεί, θα δώσει πολλά οφέλη στην ανθρωπότητα.

Το δεύτερο μέρος του τόμου αναλύει τη νέα αντζέντα επικύρωσης της διαδικασίας ελέγχου των εξοπλισμών, με τη συμβολή πέντε εργασιών των: Joseph Pilat, Gordon K Vachon, Thomas E. Kuening, Jr. Stephen P. Kadnen, Elizabeth Turpen, και Brad Roberts.

Ο Pilat αναλύει διάφορες πτυχές της διαφάνειας στον έλεγχο των εξοπλισμών και προτείνει ότι η έννοια της διαφάνειας θα γίνεται όλο και πιο άσχετη με τη διαδικασία εξοπλιστικού ελέγχου. Μάλιστα συμπεραίνει ότι η διαφάνεια στον έλεγχο των εξοπλισμών αν και παραμένει το επιθυμητό, ίσως καθίσταται πιο δύσκολη ακόμα συγκριτικά και με την εποχή του Ψυχρού Πολέμου.

Ο Vachon αναλύει ορισμένες γενικές θέσεις-παρατηρήσεις γύρω από τη συζήτηση της διαφάνειας και των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης στη διαδικασία ελέγχου των εξοπλισμών ενώ συμπεραίνει όχι έχει μεγαλύτερη σημασία η καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης και καλής θέλησης ανάμεσα στους λαούς παρά η σχετική διαδικασία ελέγχου των εξοπλισμών με την έννοια ότι το δεύτερο μπορεί με βεβαιότητα να οδηγήσει στο πρώτο.

Ο Kuening αναλύει το μοναδικό ρόλο της Υπηρεσίας Επιτόπιου Ελέγχου (O.S.I.A.), στην εξέταση εφαρμογής, συμφωνιών που υπογράφουν οι Η.Π.Α. Στη συνέχεια, αναλύει τη σημασία της «συμφωνίας ανοιχτών ουρανών» η οποία δύναται να οδηγήσει σε υ-

ψηλά επίπεδα συνεργασίας και ασφάλειας στις διάφορες χώρες.

Οι Kadner και Turpin στη δική τους παρουσίαση ισχυρίζονται ότι ενώ ο Ψυχρός Πόλεμος έχει τελειώσει, ορισμένες δομές του παραμένουν βαθειά ριζωμένες και εγκυμονούν κινδύνους για την όλη διαδικασία ελέγχου των εξοπλισμών. Έτσι προτείνεται η υποβάθμιση της διαφοράς ανάμεσα στην καθαρά στρατιωτική τεχνολογία και την καθαρά εμπορική η οποία όμως έχει τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί για στρατιωτικούς σκοπούς μετά από την κατάλληλη μετάλλαξη.

Ο Roberts στην παρουσίασή του αναλύει τα μέτρα διαφάνειας του ελέγχου εξοπλισμών με έμφαση στις χώρες της Ασίας και της ευρύτερης περιοχής του Ειρηνικού. Συμπεραίνει ότι η διαφάνεια στην περιοχή Ασίας-Ειρηνικού γίνεται όλο και πιο δύσκολη εξαιτίας της «Κινεζικής ανησυχίας» όπως την χαρακτηρίζει από τη μια, και της Αμερικανικής δραστηριότητας στην εν λόγω περιοχή ώστε οι ίδιες οι Η.Π.Α. να ακυρώνουν την διακηρυγμένη θέση τους για διαφάνεια στον έλεγχο των εξοπλισμών ειδικά στην Ασία και τον Ειρηνικό.

Το τρίτο μέρος του τόμου αναφέρεται στο μέλλον των πυρηνικών όπλων και αποτελείται από δύο παρουσιάσεις αυτές της Therese Delpech και του Sergei Kortunov.

Η Delpech παρουσιάζει αναλυτικά την Ευρωπαϊκή θέση απέναντι στα πυρηνικά και προβλέπει μια «συντηρητική» προσέγγιση των

Ευρωπαίων απέναντι στο πρόβλημα αφού δεν υπάρχει συγκεκριμένο πλαίσιο για τη προσέγγιση του προβλήματος ύπαρξης των πυρηνικών. Η Delpech συμπεραίνει ότι το ζητούμενο για την Ευρώπη στον εικοστό πρώτο αιώνα είναι η διατήρηση της λεγόμενης «πυρηνικής ειρήνης» όπως αυτή υπήρξε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου λαβαίνοντας φυσικά υπόψη τις νέες πραγματικότητες.

Ο Kortunov σαν προέκταση της ανάλυσης της Delpech παρουσιάζει τη Ρωσική πυρηνική πολιτική στη μετα-ψυχροπολεμική περίοδο. Αφού αναλύσει διεξοδικά την πυρηνική πολιτική της Ρωσίας ο Kortunov συμπεραίνει ότι ο καλύτερος τρόπος να ξεπεραστεί η ανάγκη για αποτρεπτική πυρηνική πολιτική δεν είναι άλλη από την αλλαγή της παρούσας δομής στις διεθνείς σχέσεις. Ο συγγραφέας ούτε λίγο ούτε πολύ προτείνει μια οικουμενική ομοσπονδία, ένα είδος Ηνωμένων Πολιτειών του Κόσμου (Η.Π.Κ.).

Αν και ήδη συντελείται η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, ο συγγραφέας δεν έλαβε υπόψιν του ότι μπορεί αυτή η οικονομική παγκοσμιοποίηση να προηγηθεί της πολιτικής η οποία αυτή καθ' αυτή είναι κάπως ουτοπική, έχει όμως δίκιο να ισχυρίζεται ότι η υποβάθμιση, αν όχι η κατάργηση των ιδεολογιών τουλάχιστον με την οξεία μορφή του Ψυχρού Πολέμου, αποτελεί ασφαλή δρόμο για μια παγκόσμια συνεννόηση και ένα αποτελεσματικό έλεγχο των πυρηνικών όπλων.

Το τέταρτο μέρος αναλύει τη

σημασία των συμβατικών όπλων στην όλη διαδικασία ελέγχου των εξοπλισμών, με δύο παρουσιάσεις, αυτές του Kees Homan και της Natalie J. Golding.

Ο Homan επισημαίνει ότι αφού άλλαξε το διεθνές σύστημα, τα δεδομένα της στρατιωτικής αντιπαράθεσης, έχουν επίσης αλλάξει. Ως εκ τούτου, συμπεραίνει ότι ο μόνος δρόμος για την παγκόσμια σταθερότητα και ειρήνη, ειδικά για την Ευρωπαϊκή ήπειρο, είναι η στενή συνεργασία ανάμεσα στους λαούς για τον έλεγχο των εξοπλισμών μέσα από διεθνείς μηχανισμούς και τις διεθνείς συνθήκες.

Η Golding αναλύει το ρόλο του ελαφρού οπλισμού, ο οποίος διακινείται ανάμεσα στους πληθυσμούς με προοπτική την αποσταθεροποίηση και την παράταση των τοπικών συγκρούσεων. Έτσι συμπεραίνεται ότι θα πρέπει να υπάρξει κάποια διαδικασία, κάποιοι μηχανισμοί ελέγχου και του ελαφρού οπλισμού για την εξασφάλιση της σταθερότητας και της ειρήνης.

Το πέμπτο μέρος αναφέρεται στο συνέδριο για τα χημικά όπλα και την ανάγκη για την εφαρμογή ελέγχων στα όπλα αυτά. Συμβάλλουν με παρουσιάσεις τους οι: Ian R. Kenyon, Amy E. Smithson και Deera Gopalan Wadhwa.

Ο Kenyon αναλύει διεξοδικά την Συνθήκη Όπλων (C.W.C.), και δηλώνει στα συμπεράσματά του αισιόδοξος για τον αποτελεσματικό έλεγχο ίσως και για την πλήρη καταστροφή των χημικών όπλων του πλανήτη.

Η Smithson εξετάζει τη διαδικασία που ακολούθησε η κυβέρνηση Clinton προκειμένου να επικυρωθεί η C.W.C. που προαναφέραμε, αλλά κατά τη γνώμη της ο πλανητάρχης έχασε ευκαιρίες στην ειλικρινή κατά τα άλλα προσπάθειά του για επικύρωση.

Η γράφουσα συμπεραίνει ότι η συνθήκη C.W.C. θα ήταν ένας εποίκοδομητικός μηχανισμός για την καταστροφή των χημικών όπλων παγκοσμίως.

Η Wadhwa αναλύει τη γενική στάση της Ινδίας απέναντι στην συνθήκη C.W.C., όντας λιγότερο αισιόδοξη από τους άλλους ομιλητές αφού συμπεραίνει ότι μπορεί μεν να επικυρωθεί παγκόσμια η C.W.C. αλλά αν αυτό γίνει θα πρόκειται για μακρόσυρτη και χρονοβόρα βήμα προς βήμα διαδικασία.

Το έκτο μέρος αναλύει το ρόλο της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας στον έλεγχο των εξοπλισμών και στη στρατηγική ασφάλεια. Γράφουν οι: Wendy Frieman, Bates Gill και Nancy Hayden Prindle.

Η Frieman αναλύει τους πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την πολιτική έλεγχο των εξοπλισμών της Λαϊκής Κίνας σε σχέση με τις Η.Π.Α.

Αν και επισημαίνει πολιτισμικές και νομικές ασυμμετρίες ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις, η γράφουσα τονίζει και τις πρόσφατες κοινωνικές αλλαγές στη Λαϊκή Κίνα με προοπτική τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ακόμα πιο θετικού για συνεργασία στον έλεγχο

χο των εξοπλισμών μέχρι και για υλοποίηση τέτοιων υλικών στόχων.

Ο Gill επισημαίνει ότι από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η παγκόσμια κοινότητα όλο και περισσότερο λαβαίνει υπόψη της την Λαϊκή Κίνα σε θέματα ελέγχου των εξοπλισμών. Συμπεραίνει μάλιστα ότι η παγκόσμια κοινότητα αλλά ιδιαίτερα οι χώρες του λεγόμενου «πυρηνικού κλαμπ» πρέπει να ενσωματώσουν τη Λαϊκή Κίνα το ταχύτερο δυνατό στις διαδικασίες ελέγχου των εξοπλισμών και περιορισμού διάδοσης κάθε μορφής καταστροφικών όπλων.

Η Prindle καταπιάνεται με τη δημιουργία κοινών συμφερόντων ανάμεσα στις Η.Π.Α. και τη Λαϊκή Κίνα, την οποία θεωρεί ωφέλιμη για την παραπέρα ανάπτυξη δικτύων ελέγχου των εξοπλισμών σε παγκόσμια κλίμακα. Το πραγματικά αδιέδοξο συμπέρασμά της είναι ότι οι Η.Π.Α., η Λαϊκή Κίνα αλλά και ολόκληρη η διεθνής κοινότητα θα συνεργαστούν με προοπτική έναν πιο σταθερό και πιο ασφαλή κόσμο.

Εκτός από τα δέκα εφτά επι-

στημονικά άρθρα, ο συλλογικός αυτός τόμος περιλαμβάνει δύο πίνακες, πλήρη κατάλογο ορολογίας με τις συντμήσεις τους αναφορικά με υπηρεσίες και φορείς ελέγχου εξοπλισμών και σύντομα βιογραφικά σημειώματα τόσο του έχοντα την επιμέλεια και ευθύνη του συνεδρίου James Brown, όσο και των συμμετασχόντων με παρουσιάσεις τους Αμερικανών, Βρετανών, Γάλλων, Ολλανδών, Ρώσων και Ινδών.

Η αξία του έργου έγκειται κυρίως στην προσπάθειά του να δώσει κάποιες προτάσεις και λύσεις καθώς αγωνιά η ανθρωπότητα για το ενδεχόμενο κάποιου πυρηνικού πολέμου έστω και τοπικού χαρακτήρα αλλά και άλλου είδους σύγκρουση με βιολογικά ή και χημικά όπλα.

Όλοι οι συμμετάσχοντες προσπάθησαν, από τη σκοπιά του ο καθένας, να δώσουν μια κατεύθυνση στη συλλογική προσπάθεια της παγκόσμιας κοινότητας για τον έλεγχο των εξοπλισμών στην Τρίτη χιλιετία με προοπτική μια βιώσιμη παγκόσμια ειρήνη.

Δημήτρης Ψύλλας

Ian Shapiro*Democracy's Place (Τόπος Δημοκρατίας)*

Cornell University Press, 1996

σελ. 269

Ο Ian Shapiro, καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο πανεπιστήμιο του Yale, είναι ένας από τους πιο γνωστούς σύγχρονους Αμερικανούς κοινωνικούς επιστήμονες στον κλάδο της πολιτικής θεωρίας. Θα μπορούσε να θεωρηθεί αρκετά ριζοσπαστικός στη σκέψη του, αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι *αμφισβητεί* την κυρίαρχη σήμερα θεωρητική τάση στο χώρο της Αμερικανικής πολιτικής επιστήμης ή ακόμη και κοινωνιολογίας, που είναι, ως γνωστό, εκείνη της λεγόμενης *ορθολογικής επιλογής* (rational choice theory).

Και αυτή η αμφισβήτηση, αν αναλυθεί, σε βάθος, σημαίνει μια συνολικότερη απορία και αμφιβολία γύρω από την ορθότητα της εμμονής ενός μεγάλου μέρους των Αμερικανών κοινωνικών επιστημόνων στην θετικιστική και εμπειρική σχολή, κάτω από την επιρροή ενός αρκετά παλιού για τις Η.Π.Α. πνεύματος επιστημονισμού. Ο Shapiro κάνει θεωρία διατηρώντας πάντα επαφή με συγκεκριμένες πολιτικές και κοινωνικές πραγματικότητες, αλλά δεν πέφτει στην παγίδα του λεγόμενου Αμερικάνικου νατουραλισμού (να δεσμεύεσαι δηλαδή ακόμη και στον χώρο των κοινωνικών επιστημών αποκλειστικά με τις μεθόδους και τα κριτήρια εγκυρότητας των φυσικών επιστημών).

Στο βιβλίο του Democracy's

Place, που αποτελεί ένα σύνολο επί μέρους δοκιμίων, αναπτύσσει ένα πλούσιο θεωρητικό προβληματισμό γύρω από την αναγκαιότητα της δημοκρατίας, παρ' όλα τα εγγενή προβλήματα και τις αναπόφευκτες αδυναμίες που παρουσιάζει. Αξιοποιεί τις πλούσιες γνώσεις του γύρω από την περίπτωση της Νοτιοαφρικανικής Ένωσης, ως επιστήμονας και ως άνθρωπος που έζησε για πολλά χρόνια εκεί, και της εξαιρετικά ενδιαφέρουσας περιπέτειας της μετάβασής της από ένα δημοκρατικό και ρατσιστικό καθεστώς apartheid σε ένα καθεστώς φυλετικής ισότητας, όπου τελικά με δημοκρατικές διαδικασίες εκλέγεται πρόεδρος το σύμβολο του αγώνα των Μαύρων Ν. Μαντέλα, και τις συνδυάζει με άλλες κριτικές του παρατηρήσεις, σκέψεις και αναλύσεις γύρω από την ποιότητα της δημοκρατίας στις Η.Π.Α., σε άλλες δυτικές χώρες και στις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Ο Shapiro προσεγγίζει αντικειμενικά τόσο τις επιτυχίες των δημοκρατικών πολιτευμάτων τα τελευταία χρόνια, όσο και τα *προβλήματα, τα εμπόδια και τις αδυναμίες τους, όπως εμφανίζονται σε κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο*. Η κατάρρευση των κομμουνιστικών δικτατοριών του Σοβιετικού Μπλοκ, η μείωση

του πολιτικού αυταρχισμού στη Λατινική Αμερική, η νίκη της δημοκρατίας και η καταδίκη του Apartheid στη Νοτιοαφρικανική Ένωση αποτελούν, κατά τη γνώμη του, αναμφισβήτητους σταθμούς προόδου. Ωστόσο παράλληλα επισημαίνεται η αστάθεια και η ευθραυστότης πολλών νεόκοπων δημοκρατικών καθεστώτων, όπου εξτρεμιστικά κοινωνικά κινήματα, εθνικιστικού, θρησκευτικού, ή άλλου τύπου δυναμιτίζουν τα θεμέλιά τους. Τα οικονομικά προβλήματα, ιδιαίτερα σε μεταβατικά καθεστώτα, όπως π.χ. είναι εκείνα των ανατολικών χωρών, το οργανωμένο έγκλημα, γενικότερες καταστάσεις ανομίας και η έλλειψη πολλές φορές της απαιτούμενης πολιτικής κουλτούρας αποτελούν σοβαρούς κινδύνους της σταθερότητας και της θεσμικής αντοχής των δημοκρατικών πολιτευμάτων.

Είναι φανερό ότι για το σύγχρονο Αμερικανό θεωρητικό της πολιτικής επιστήμης η πολιτική δημοκρατία δεν εγκαθίσταται, σταθεροποιείται κι αναπαράγεται σ' ένα χώρο κοινωνικά και πολιτισμικά κενό. Προσδιορίζεται και ασφαλίζεται κάτω πάντα από ορισμένους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτισμικούς όρους (σχετική οικονομική ευμάρεια, κοινωνική κανονιστική σταθερότητα, σχετική εναρμόνιση ατόμου και κοινωνικού συνόλου, πολιτική κουλτούρα κ.ά.). Η ανυπαρξία αυτών των όρων ή η ανεπαρκής παρουσία τους αποτελεί αξεπέραστο κίνδυνο ανατροπής των δημοκρατικών πολιτικών δομών, όσο κι αν προ-

σωρινά φαίνεται να έχουν κερδίσει.

Επιπλέον δεν αντιμετωπίζεται, ακόμη και σε περιπτώσεις που είναι ασφαλισμένη, ως μια ιδανική κατάσταση.

Αντίθετα, είναι πάντα ευπρόσδεκτες κριτικές αναλυτικές παρατηρήσεις και μεταρρυθμιστικές προτάσεις, ακριβώς γιατί πολλά «κακώς κείμενα» μπορούν να επισημανθούν, συμπεριλαμβανομένης κυρίως της διαπίστωσης ότι αφανείς διεφθαρμένες μειονότητες μπορούν να ελέγχουν κοινωνικοπολιτικούς μηχανισμούς προς ίδιον όφελος. Τα δημοκρατικά ιδανικά που κυρίως ενδιαφέρουν τον Αμερικανό καθηγητή δεν είναι εκείνα που μπορούν να τοποθετηθούν σ' ένα πολιτικό χώρο καθαρά εξιδανικευμένο, αλλά μάλλον σ' ένα επίπεδο πραγματολογικό. Τον ενδιαφέρει η δημοκρατική πολιτική θεωρία και βρίσκεται πάντα σε διάλογο με την ζωντανή πολιτική πραγματικότητα με τις ιδιομορφίες της, τους περιορισμούς της και τον αποκλεισμό της θεσμοποιημένης δέσμευσης με την αναζήτηση ενός δημοκρατικού ειδυλλιακού τοπίου (αναζήτηση των δημοκρατικών ιδανικών στην περιοχή, όπως λέγει, όχι του «first» αλλά του «second best»).

Παρ' όλες τις επιτυχίες των δημοκρατικών αγώνων τα τελευταία χρόνια σ' ορισμένες χώρες, σε ακαδημαϊκό επίπεδο η ιδέα της δημοκρατίας καθεαυτή δεν είναι κάτι αναμφισβήτητο. Ο Shapiro συγκεντρώνει τα επιχειρήματα εναντίον της σε δύο κατηγο-

ρίες. Στην πρώτη κυριαρχεί η επιρροή της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής, ενώ στη δεύτερη η επιρροή των απόψεων του John Rawls περί δικαιοσύνης ή της θεωρητικής εκείνης προβληματικής που αναπτύχθηκε ως απάντηση και αντίδραση στις παραπάνω απόψεις.

Οι υποστηρικτές του πνεύματος της ορθολογικής επιλογής φρονούν ότι η αρχή της πλειοψηφίας στις πολιτικές διαδικασίες δεν είναι επαρκής για να εκφράσει την δυναμική της όσμωσης επί μέρους ατομικών επιλογών και προτιμήσεων, όπως γίνεται στις οικονομίες της αγοράς. Αυτή η αρχή, κατά την γνώμη τους, είναι στο βάθος επιφανειακή και μηχανιστική και δεν αντιστοιχεί στη Ρουσσωϊκή γενική βούληση της κοινωνίας, που κατά κάποιο τρόπο έχει κάτι το εξιδανικευμένο. Επίσης, φρονούν ότι επειδή η αρχή της πλειοψηφίας δεν μπορεί να αποτελέσει αποτελεσματική ασπίδα ενάντια σε «άνωθεν» χειραγωγήσεις που απομονώνουν και καταπιέζουν μειονότητες ή γενικότερα τις «μειοψηφούσες» απόψεις, η ασφαλής εγγύηση είναι η ανάπτυξη αποτελεσματικών θεσμών ελέγχου, όπως π.χ. τα δικαστήρια. Τέλος νομίζουν ότι οι δημοκρατικές διαδικασίες ουσιαστικά υπονομεύουν μια ισορροπημένη κοινωνική σταθερότητα, που εξασφαλίζει την ορθότητα, επειδή είναι στηριγμένη σ' ένα ορθολογικό μηχανισμό αποφάσεων.

Η αμφισβήτηση των παραπάνω επιχειρημάτων, γίνεται κατά τρόπο διαλεκτικό αλλά και ρεαλιστι-

κό. Κατ' αρχήν προβάλλεται ένα σημείο αναφοράς, που δεν είναι μια ιδανική διαδικασία συλλογικών αποφάσεων, ούτε ένα Ρουσσωϊκό σχήμα συλλογικής βούλησης. Γίνεται δεκτό απλώς ότι οι οποιεσδήποτε ατομικές αλληλεπιδράσεις έχουν τελικά ένα συλλογικό πλαίσιο αναφοράς, με αποτέλεσμα το ατομικό-ιδιωτικό να μη μπορεί με κανένα τρόπο να διαχωριστεί από την λεγόμενη συλλογική πράξη ή διαδικασία. Δεν μπορεί εύκολα ν' αναζητηθεί η ορθότητα μιας απόφασης, που ξεκινά και στηρίζεται αποκλειστικά σε μια «ιδανική» ατομική πράξη, κατά κάποιο τρόπο, απομονωμένη από τις συλλογικές διαδικασίες. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της αρχής της πλειοψηφίας πρέπει ν' αναζητηθούν σ' ένα επίπεδο τρεχόντων κανόνων και μηχανισμών αποφάσεων, όπως στην πραγματικότητα διαμορφώνονται και όχι όπως θα έπρεπε να είναι. Ύστερα οι θεσμοί ελέγχου πολλές φορές, ως συλλογικά όργανα, στηρίζονται πάλι στην αρχή της πλειοψηφίας, ενώ το ενδιαφέρον για την προστασία της «μειοψηφούσας» άποψης ιστορικά έχει πολύ διαφορετικές εκδοχές. Η παραπάνω αρχή κάποτε ή ακόμη και τώρα σ' ορισμένες χώρες είναι η απαραίτητη θεσμική προστασία ενάντια σε καταπιεστικές και άδικες –αριστοκρατικές, ολιγαρχικές κ.λπ.– μειονότητες. Τέλος, δεν υπάρχουν ορθολογικά τέλειοι μηχανισμοί αποφάσεων, ώστε να δικαιούνται να επικαλεστούν την ανάγκη μιας σταθερότητας, που θα ικανοποιεί τους

πάντες. Ίσα-ίσα η δυνατότητα ανατροπής ενός «status quo» από μια ανερχόμενη δύναμη, που καταφέρνει κάποια στιγμή να γίνει πλειοψηφία είναι *εγγύηση ενάντια σε απολιθωμένες και άδικες δομές κοινωνικής δύναμης*.

Οι υποστηρικτές πάλι των επιχειρημάτων της δικαιοσύνης τείνουν ν' αποδεχτούν ότι υπάρχει ένα ύστατο σημείο αναφοράς, απ' όπου ανεξάρτητα από δημοκρατικές διαδικασίες μπορεί κανείς να ρυθμίζει δίκαια τις κοινωνικές σχέσεις με βάση κάποιες θεωρητικές συλλογιστικές, που διαμορφώνονται ορθολογικά αλλά και α-ιστορικά. Το ζήτημα των δικαιωμάτων συνδυάζεται με το φυσικό δίκαιο, ενώ ειδικότερα στον Αγγλοσαξωνικό χώρο η παράδοση του John Lock με τις ποικίλες νεώτερες εκδοχές της δεσπόζει. Τελικά η έννοια της δημοκρατικής διαδικασίας δεν μπορεί, κατ' αυτούς να σταθεί, αν δεν είναι εξαρτημένη από κάποιες ιδέες περί δικαιοσύνης.

Το σημαντικό σημείο όλης της θεωρητικής προβληματικής του Shapiro είναι ότι, ενώ αντιεπιχειρηματολογεί ενάντια σ' όσους προσπαθούν να πλήξουν το δημοκρατικό ιδεώδες με τα επιχειρήματα των δύο παραπάνω κατηγοριών, δεν παύει να εμπλουτίζει αυτήν την προβληματική με τη συζήτηση, που προκαλείται ανάμεσα σ' αυτόν και τους υποστηρικτές των παραπάνω επιχειρημάτων. *Η σχέση της δημοκρατίας με το πνεύμα της ορθολογικής επιλογής και την ιδέα της δικαιοσύνης υπάρχει, πρέπει να υπάρχει αλλά έχει ανάγκη από ακριβέστερο*

προσδιορισμό. Έτσι ο καθηγητής του Yale αποδεικνύεται κατ' εξοχήν διαλεκτικός διανοητής, διανοητής, με ισορροπημένη, ανοιχτή και πραγματικά δημοκρατική σκέψη. Ο αντίπαλος των δικών του επιχειρημάτων δεν απορρίπτεται ολοκληρωτικά, αλλά καλείται διαρκώς σε διάλογο για να βοηθήσει τελικά στον εμπλουτισμό αλλά και τη συμπλήρωση των δικών του απόψεων και προτάσεων.

Είναι φανερό ότι στην καρδιά της θεωρητικής του προβληματικής γύρω από τη δημοκρατία υπάρχει η αναζήτηση –γιατί όχι και αγωνία– του πώς αυτό το πολίτευμα θα συζευχθεί αποτελεσματικά με αρχές και δομές κοινωνικής δικαιοσύνης. Ξεκάθαρα αρνείται την θέση του Joseph A. Schumpeter ότι η δημοκρατία μπορεί να υπάρχει ανεξάρτητα από καθεστώς κοινωνικής δικαιοσύνης, τουλάχιστον σ' ορισμένες χώρες με βεβαρημένο παρελθόν κοινωνικών ανισοτήτων, ρατσισμού, κ.λπ., όπως π.χ. η Νοτιοαφρικανική Ένωση.

Από την άλλη όμως υποστηρίζει ότι η σύζευξη πρέπει να πραγματοποιείται αβίαστα, όχι καταναγκαστικά με εντολές κι επιβολές διευθυντηρίων που λειτουργούν «από τα πάνω», αν και βέβαια δεν αποκλείει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις κοινωνιών, που δεν έχουν παράδοση θεσμικής δημοκρατικής τάξης, τα αρχικά βήματα να μην χαρακτηρίζονται από δημοκρατική μεθοδολογία (και πάλι ρεαλιστής σ' αυτό το σημείο).

Η δημοκρατική δικαιοσύνη πρέπει να είναι ο τελικός σκοπός. Με βασικές θεσμικές προϋποθέσεις την συλλογική αυτο-κυβέρνηση (collective self-government) –αποκλεισμός δηλαδή της επιβολής, αξιών και αρχών «από τα πάνω» στο όνομα μιας ευρύτερης θεωρίας, ή ενός «κοινού καλού»– και την δυνατότητα αποτελεσματικής αντιπολίτευσης απέναντι στην κυρίαρχη πλειοψηφία, η παραπάνω σύζευξη πρέπει ν' αναζητείται ρεαλιστικά έξω από κάθε δογματική εμμονή σε δήθεν αναγκαστικές ιστορικές προδιαγραφές (blueprints). Στο σημείο αυτό το πνεύμα του John Dewey πλαισιώνει ακόμη ευρύτερα το εγχείρημα: Κά-

θε πολιτική φιλοσοφία που εμπνέεται από το δημοκρατικό ιδεώδες δεν μπορεί παρά να θεάται τον ανθρώπινο κόσμο ως κόσμο αβεβαιότητας, απρόβλεπτων συγκυριών και ατελών διαμορφώσεων.

Δεν υπάρχουν προκαθορισμοί και αδίρητες δεσμεύσεις μαζί τους. Μέσα σε συγκεκριμένο κάθε φορά ιστορικοκοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο υπάρχει πάντα η δυνατότητα ενός αγώνα ενάντια στις κοινωνικές αδικίες. Κι είναι ένας αγώνας-πρόκληση, που πρέπει να εμπνέεται από αρχές δημοκρατικές.

Φ. Νικολόπουλος

